

טרנספורט אל החופש

סיפור המשלוח של 1,200 אסירים יהודים מטרזיינשטאט לשוויץ ב-5 בפברואר 1945

מאת: ד"ר מרגלית שלאין

בבוקר ה-5 בפברואר 1945 עלו 1,200 גברים נשים וטף נרגשים לקרונות רכבתנוסעים מהודרת ברציף מחנה טרזיינשטאט. כל אחד מהם היה עבר ביקורת לוודא שהופעתו נאותה, הגברים מסופרים ומגולחים, כולם לבושים ב'בגדי שבת' נושאים מזוודה אחת ותיק אחד ובו צידה לדרך שפריטים רבים ממנה לא ראו מזה שנים ובוודאי שלא בנדיבות כזו: שני לחמים, ארבע עוגות שמרים, חלה מתוקה, סוכר וריבה, אבקת חלב וחלב משומר, שוקולד, קופסאות בשר וקדל חזיר, ויטמינים ותרופות. לכל אחד היה דרכון חדש ללא חותמות וכרטיסי נסיעה. הם התיישבו בנוחיות 80 איש בקרון שחלונותיו היו פתוחים ונפנו לעובדי הרציף. ליוו אותם שלושה גברים ממשד החוץ הגרמני.

הקטר נשף והרכבת יצאה לדרך. ב-6 בפברואר, הגיעה הרכבת לקונסטנץ, בגבולה של שוויץ, והתקבלה שם בברכה על ידי שומרי הגבול השוויצריים. בהגיע הרכבת לסנט גאלן ברכו אותם בהתרגשות הרב יצחק שטרנבוך (Sternbuch) ורעייתו רחה, חברי 'ועד ההצלה' שהקימו יהודי שוויץ לסיוע ליהודים פליטים, שנחלצו לפעולה להצלת יהודים ממחנות הריכוז וזמו את שחרור קבוצת היהודים מטרזיינשטאט והבאתם לשוויץ.

רחה ויצחק שטרנבוך בסנט גאלן, שוויץ, עומדים ליד הרכבת שהביאה 1,200 אסירים אל החופש

ז'אן-מארי מוסי

מוסי כתב להימלר וביקש להיפגש עמו. משנתקבל האישור לפגישה יצא לברלין במכונית פרטית יחד עם בנו בנואה (Benoit). כתוצאה מהמשא ומתן שהתנהל בינואר 1945 בין הימלר לבין ז'אן-מארי מוסי, שפעל כמתווך בשם 'ועד ההצלה' של הרבנים האורתודוקסים בארצות-הברית וקנדה ולאחר שהובטחה לו תמורה כספית, הסכים הימלר לשחרר בפברואר 1945 קבוצת יהודים לשוויץ, "לשם הפגנת הרצון הטוב של הרייך". למעשה, ניסה לברר את מידת השפעתם של הרבנים על ממשלת ארצות-הברית, לעומת השפעתן של הג'וינט.

בראשית פברואר 1945 פקדו האנס גינתר, ראש 'המשד המרכזי להסדר הבעיה היהודית בבוהמיה ובמוראביה' בפראג, שהיה הממונה ישיר על טרזיינשטאט, ומפקד המחנה, קארל ראם על זקן-היהודים, ד"ר בנימין מורמלשטיין, להכין משלוח של 1,200 אנשים מהגטו לשם חילופין בשוויץ.

הרקע לשילוח לא היה ידוע לאסירי המחנה, וההודעה על המשלוח הצפוי התקבלה בחוסר אמון. הודעות השקר על משלוחי אוקטובר 1944, שיצאו למעשה לאושוויץ, חרוטים היו בזיכרונם. החששות עלו גם בשל ההוראות שצירפה המפקדה לבחירת האנשים לשילוח: "באים בחשבון להיכלל במשלוח: אזרחי הרייך הגרמני, הפרוטסטוראט והולנד, שהגיעו לטרזיינשטאט עד ל-28 באוקטובר 1944".

לעומת זאת נאסרה יציאתם של בני קבוצות שברך כלל זכו להגנה ממשלוח למזרח: "אינם יכולים להיכלל במשלוח: בעלי אזרחות זרה וחסרי אזרחות; בעלי קרבת משפחה אריים, אפילו בדרגה רחוקה ביותר; אנשים שקרוביהם יצאו במשלוחים למזרח או חיים בחו"ל; דנים, בעלי זכויות, נכי מלחמה ובני תערובת".

3,940 אנשים עמדו בקריטריונים שהציבו הגרמנים. הם קיבלו מיד הודעה, ונדרשו לחתום על ויתור מפורשם אינם מוכנים להצטרף, או להתנדב למשלוח. מפקד המחנה ראם יצא הפעם מגדרו, כדי לאשר את אמיתות המשלוח השוויצרי, ולמרות שרבים פקקו בדבריו, מבין 3,100 שהוזמנו לצאת במשלוח, 1,200 איש חתמו על הצהרת ויתור ו-1,900 איש מלאו את הטפסים המתאימים.

המועמדים התייצבו במפקדה ומביניהם בחר גינתר 1,000 איש וראם 200 שלדעתם התאימו למשלוח. הם פסלו מועמדות של אינטלקטואלים ושל אישי מעמד, שיוכלו לשמש מקור מידע אמין על קורות טרזיינשטאט, וכן פסלו אנשים שהיו חיוניים לקיום המחנה. רוב היוצאים היו מקרב יהודי גרמניה והולנד.

חלוקת האנשים שיצאו במשלוח לפי ארצות מוצאם היתה כדלקמן:

96	מהפוטקטוראט של בומיה ומוראביה-	מהם 34 גברים, 62 נשים.
518	מהרייך (גרמניה) -	מהם 148 גברים, 370 נשים.
153	מאוסטרק (אוסטריה) -	מהם 49 גברים, 104 נשים.
433	מהולנד -	מהם 147 גברים, 286 נשים.

סך הכל 1,200 - מהם 378 גברים, 822 נשים

חלוקת היוצאים במשלוח לפי הגיל היתה כדלקמן:

הגיל	גברים	נשים	בסך הכל
0 - 15	42	45	87
16-55	105	282	387
56-60	34	64	98
61-65	21	42	63
סך הכל	378	822	1,200

הגיל הממוצע: גברים 52.9 שנים, נשים 54.3 שנים

בזו המפקדה, צריך היה לצייד את היוצאים במצרכי מזון ומטעמים נוספים מתוך החבילות שהגיעו למחנה במשלוחי הצלב-האדום הבינלאומי.

ב-5 בפברואר 1945 יצא משלוח של 1,200 אנשים ברכבת נוסעים מטרזיינשטאט, שגרם להתרגשות גדולה במחנה ושל הנוסעים בפרט, מפני שאיש מהם לא האמין, כי הוא באמת נוסע לשווייץ.

"ב-8 בפברואר אמר ראם לזקן-היהודים מורמלשטיין, שהגיע מברק המאשר כי הנוסעים עברו בשעה 2 את הגבול השווייצרי", כתבה עליזה אהרמן ביומנה בטרזיינשטאט, "אשר עזב [מורמלשטיין] את המפקדה בכה כמו ילד. כמה הוא צריך לדעת. איזו בדידות באחריות. איזו מעמסה. הידע הזה מכביד עליו לבדו... ואסור לו לחלוק אותו עם איש".

הספקות ביו אסירי הגטו שכנו רק לאחר כמה ימים, כשהגיעו לטרזיינשטאט גלויות ממשותפי אותו משלוח, מבילות בבולי שווייץ, וכשהצליחו לשמוע בסתר באלחוט את הודעת רדיו שווייץ על הגעת משלוח מטרזיינשטאט, ובו עצירים לשעבר.

בכדי לשפר את תדמיתה של גרמניה דרשו הנאצים, בנוסף לכסף, פרסום חיובי על שחרור האסירים מטרזיינשטאט.

ב-8 בפברואר התפרסמו בעיתונות השווייצרית ההודעות הבאות:
 "כמיופה הכוח של 'האגודה' ושל איגוד הרבנים האורתודוקסים, סיכם מוסי, עם הימלר, שיהודים ישוחררו ממחנות הריכוז ויועברו לשווייץ."
 "מר מוסי, ארגן את שחרורם של יהודים כלואים בגרמניה. שיירה ראשונה עם 1,200 אזרחים ממחנה טרזיינשטאט הגיעה ביום רביעי [ה-6 בפברואר 1945] בשעה 11.45 לפני הצהריים לקרויצינגן. הודות למאמצי הנשיא לשעבר של הפדרציה, מוסי, שפעל לבקשת הוועד המנהל האירופאי של איגוד הרבנים בארצות הברית במונטריי והארגון העולמי של אגודת ישראל שהאזרחים הללו שוחררו מגרמניה".

בעקבות הגעת הרכבת לשווייץ הבריך שטרנבוך ל"ועד" בניו יורק. הגעתם של 1,200 האסירים מטרזיינשטאט עוררה התרגשות מרובה בעיתונות היהודית בארה"ב שהוכיחה שניתן עדיין להציל יהודים בדרכים יעילות יותר ממה שניסו להשיג ארגונים יהודיים.

פרסומים אלה הכעיסו נציגי הג'וינט עד שפרסמו בעיתונות בשווייץ מאמרים שליליים המבקרים את המשא ומתן עם הפאשיסטים שהוכתרו בכותרות: "איננו רוצים שום טובות מגרמניה" או "הימלר מקבל מחיר טוב בעבור כל יהודי משוחרר", כאשר נודע הדבר להיטלר, הוא שם קץ לכל המשאים והמתנים, לשחרור יהודים מהמחנות.

ב-6 במרס 1945, כתב ד"ר ז'אן-מארי מוסי לנציג מועצת איגוד הרבנים האורתודוקסים של. במכתב, מצהיר מוסי כי "בשבוע שעבר, נאמר לי בברלין, 'עליך להודות למר סאלי מאייר [ראש פדרציית הקהילות היהודיות של שווייץ ונציג הג'וינט בשווייץ]. ששיירות של יהודים ממחנות מגרמניה לא תגענה [יותר] לשווייץ". בשל העוינות של אנשי שטרנבוך כלפי סאלי מאייר הם קיבלו לו את דבריו של מוסי ללא בדיקה וללא עוררין. ואולם אין יסוד להאשמה שהוטחה במאיר, כאילו הכשיל במזיד את שליחותו של מוסי. הסכם מוסי-הימלר לשחרור נוסף של יהודים נפל קרבן לרצחנות הנאצית.

לפי עדותו של קורט בכר במשפטי נירנברג, כשנודע הדבר להיטלר (מפי ארנסט קלטנברגר, ראש המשרד לביטחון הרייך), הוא חולל שעוררייה גדולה בנוכחותו של הימלר, עד שהלה שב וביטל את ההקלות ביחס ליהודים, והורה למפקד מחנה בוכנוואלד, הרמן פיסטר, לא להניח לאיש מעצרי מחנות הריכוז בתחומי גרמניה הדרומית ליפול חי בידי האיוב.

חרף האיסור המוחלט שהטיל היטלר על המשך פעולות כאלה והאיום בעונשים כבדים, המשיך הימלר להצלת יהודים שהיו כלואים במחנות ריכוז וב-12 במרס 1945 חתם על הסכם שעל פיו, "נפסקת ונאסרת כל המתה נוספת של יהודים, והם יהיו שווים לשאר אסירי מחנות הריכוז לא יפוצצו מחנות הריכוז בהתקרב בנות הברית אל המחנות הם יימסרו להם יימסרו להן מחנה הריכוז באופן מסודר, עם דגלים לבנים"

לדעת ההיסטוריון ג'ראלד פלמינג, הימלר האמין כי צעדים הומניטריים מעין אלה, יכולים עדיין להציל את חייו.